

FRI-2G.307-1-LL-03

THE PEDAGOGICAL IDEAS OF NIKO PROSENICHKOV ON FAMILY-SCHOOL INTERDEPENDENCE IN THE JOURNAL PUBLISHED BY HIM "OUR FAMILY"⁴

Assoc. Prof. Velislava Doneva, PhD

Department of Bulgarian Language, Literature and Art

University of Ruse "Angel Kanchev"

Тел.: 0886 060 299

E-mail: doneva_v@uni-ruse.bg

Abstract: *Niko Prosenichkov is one of the famous figures in Ruse, teacher, socially active person, person who gives his knowledge and energy for building and approving of the Bulgarian education. Even to this day his concepts about the role of the family and the school, about the social and personal behavior of the young people inspire with its sagacity, responsibility and democratism. The paper refers to different Prosenichkov's articles in his periodical "Our family". The central point takes the relation family-school-education.*

Key words: *Niko Prosenichkov, periodical "Our family", family, school, education.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Нико Просеничков (1876-1944) е едно от лицата на Русе, педагог, общественик, личност, която отдава знанията и силите си за съграждането и утвърждаването на българското образование. И днес неговите идеи за ролята на семейството и на училището за гражданското и личното възпитание на младите хора респектират с прозорливостта, отговорността и демократизма си. Настоящото изложение се съсредоточава върху статии на Просеничков в неговото издание „Нашето семейство“ с фокус обусловеността *семейство-училище-възпитание*.

Списанието е одобрено през 1926 г. от Министерството на просвещението и е препоръчано за училищните библиотеки, а първият му брой излиза в Русе на 1 март с.г. Издавано е в продължение на 5 години – до 15.05 1931 г., и са отпечатани общо 100 книжки. В списването му са поканени да участват учители, лекари, общественици, писатели. В карето на сътрудниците срещаме имената на А. Страшимиров, И. В. Кирилов, Ст. Чилингиров, Негово Високопреосвещенство Софийски митрополит Стефан, Ек. Каравелова, д-р Хар. Нейчев, д-р В. Манов, Н. Балабанов, д-р Назъров, д-р Жак Овадия, Т. Дашков и пр. Педагогическата проблематика е разнообразна. Ето някои от темите: родители и деца, селското семейство, как семейството може да подпомага училището, храната на новороденото, семейството и туберкулозата, водолечението, семейното щастие и материалните средства, какво не може да търпи никой женен мъж, модерните танци на нашето семейство, жената и нейната роля в живота, борбата против нравствената поквара, против алкохолизма, съвети за млади момичета, патриотизмът и семейството, братя и сестри в семейството, детската престъпност, самовъзпитание и саморазвитие и др. Нико Просеничков е главен редактор и най-активният дописник. Например в прегледаното течение за 1926 г. (без бр. 9, 12, 14) той е подписан под 13 статии; за 1927 г. (без бр. 8, 17, 18) – под 10. Наред с това сътрудничи на списанието за наука, философия и педагогика „Двадесети век“ и на месечното педагогическо-обществено списание за учители и възпитатели „Учител“. Впрочем, през 20-те години на XX век излизат немалко педагогически издания: вестниците

⁴ Докладът е представен на конференция на Русенския университет на 25 октомври 2024 г. в секция „Езикознание и литературознание“ с оригинално заглавие на български език: ПЕДАГОГИЧЕСКИТЕ ИДЕИ НА НИКО ПРОСЕНИЧКОВ ЗА ВЗАИМОЗАВИСИМОСТТА СЕМЕЙСТВО-УЧИЛИЩЕ В ИЗДАВАНТО ОТ НЕГО СПИСАНИЕ „НАШЕТО СЕМЕЙСТВО“.

„Учителска искра“, „Учителско единство“, „Учителски глас“, „Учителска борба“; списанията „Наука и възпитание“, „Народна просвета“, „Съвременна мисъл“. Централни теми за всички са структурата, организацията и управлението на съвременното училище, учебната работа, образователното съдържание, правата, задълженията, моралният облик на учителя и пр.

Тук се спираме на публикации на Нико Просеничков от 1926 и 1927 г.: Уводна статия за целите на списанието, бр. 1, 1926 г.; „Добрата майка“, бр. 8, 1926 г.; „Добрият баща“, бр. 10, 1926 г.; „Съвременно възпитание“, бр. 13, 1926 г.; „Главната наша задача в живота“, бр. 12, 1927 г.; „Недостатъци на днешното семейно възпитание“, бр. 14, 1927 г. Целта е да изведем и коментираме някои от педагогическите идеи на Н. Просеничков, свързани с дълга на родителството и за отношенията семейство-училище и тяхната роля за възпитанието на децата. Смятаме, че днешният им прочит не само представя Просеничков като мислещ, прозорлив и граждански отговорен педагог, а и извежда проблеми, които сигнализират за важни процеси в обществото ни в духовен план, на чиято цикличност, за съжаление, ставаме свидетели и днес.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Директорът на русенската Държавна мъжка гимназия съвместява отговорностите си и на главен редактор със своя концепция в едни немного спокойни години – носещи ехото на драматичното време на държавни сътресения – въстание, преврат и невиджан бомбен атентат – в периода 1923-1925 година. Това нездраво време на обезвереност и духовни пропадания естествено рефлектира върху училищния живот. Какво е положението в държавата? Политиката на правителството на министър-председателя и министър на просветата Александър Цанков разчита много на училището за изграждането на гражданско възпитание на младите хора, което включва и изолиране от комунистическите идеи и пропаганда. Уволняват се учители комунисти, а специална наредба на Демократическия сговор приканва останалите да станат „положителни граждани, пазители на народа и независимостта на държавата“, а на селските учители се предлага оземляване – собствени парцели земя, занимание с овощарство, пчеларство и пр.

Понеже самият Просеничков има активно отношение към трудовото възпитание и професионалните училища, ще отбележим, че правителството на Цанков открива например специално Опитнопедагогическо училище с пансион и стопанство (в Пазарджик), в което се подготвят специалисти с педагогически и агрономически профил. Ученици са момчета от селата, които след завършването си се задължават да се завърнат по родните си места като учители. След 1925 г. в учебната програма на горните класове се увеличават часовете по класическите гръцки и латински езици. В същото време характерност на просветната политика е сближаването на училището с църквата. В интерес на морално-религиозното възпитание в състава на Висшия учебен съвет, разработващ просветните закони и наредби, както и в училищните настоятелства влизат свещеници.

Тези промени са следствие от обнародвания през 1924 г. Закон за народната просвета. Съгласно неговите директиви основното училище трябва да включва и детски градини, защото целта е да се изгражда „хармонично развита личност, годна да стане полезен член на обществото, и да даде нужните познания за по-нататъшното общо и специално образование“ (Чакъров, Атанасов 1963: 323). Върви се към унификация на образованието. Законово се регламентират частните училища и частното домашно образование. Интересното е, че детските заведения са задължителни в общини с повече от 20 000 жители и там, където има „инородно население“. Първоначалното училище и прогимназията са задължителни. Педагогическите средни училища (с 5-годишен курс на обучение) осигуряват кадри за първоначалния курс. Те съществуват до 1932 г. Има два гимназиални курса (още от 1921 г., въведени от Закона „Омарчевски“) – долен, 3-годишен, и горен – плюс 2 години. Завършилите „реалката“ (долния курс), могат да продължат в средно професионално училище. Относно личността на учителя – не е разрешено да заема отговорно място в

политически организации, да „проповядва в училище и извън него против религията, нравствеността и държавата“ (Чакъров, Атанасов 1963: 323). Вискателността към държавния изпит за учителска правоспособност е много висока. От кандидата се изисква да развие тезис по поставена педагого-психологическа тема, да умее да се обосновава и да защитава начините и подходите в урока, да познава практическото приложение на училищните методи, да има безупречни говорно-речеви способности.

В тези условия като държавни изисквания към образованието работи Нико Просеничков като учител и директор. И като човек, който пише по проблемите на просветата и възпитанието.

Понеже немалко от разбиранията и идеите на Просеничков са насочени към възпитанието в ранна детска възраст, към анализирането на индивидуалните особености на малкото дете, разглеждаме данни за състоянието на предучилищното обучение. Те носят интересна информация за предучилищните възпитателни заведения през 20-те години на XX век, особено след 1925 година. Според официален отчетен доклад на Министерството на просветата през учебната 1923/24 година броят на детските училища в страната е 44 с 44 детски учителки и 1867 деца. От тях 20 са в София и само 1 – на село. („История на предучилищното възпитание в България“, С., 1961). Това слабо развитие има своето обяснение в неразбирането на нуждата от детски градини. Смятат се за лукс на образованието или изместващи ролята на семейството. В кн. 10 на сп. „Училищен преглед“ от 1927/28 година е отбелязано: „...а в Русе, който е един от големите индустриални центрове у нас, е отворено детско училище едва в 1928 година и то е твърде зле обзаведено и слабо посещавано“ (с. 43). Междувременно, наред с чуждите мисионерски и частни малцинствени детски училища, има и частни български детски училища. Те се създават по частна инициатива поради голямата нужда от възпитание на децата от предучилищна възраст и се издържат изключително от вноските на родителите. През 1927/28 година в Русе съществува такова частно българско детско училище, посещавано от 71 деца, но обществено българско детско училище няма. Освен това 69 деца на български граждани посещават мисионерски детски училища („Училищен преглед“, 1929, кн. 10, с. 158). Много от учителките във френските и немските забавачници са монахини. Най-голяма дейност в организацията на детските градини развиват женските благотворителни дружества. Законът изисква специално подготвени лица за детски учителки.

„Само там, където има семейство и истинска майка, само там може да става дума за възпитание“ (ст. „Семейството и възпитанието“, сп. „Нашето семейство“, бр. 4, 1926 г., с. 2). Това е един от педагогическите постулати, които Просеничков проповядва – в семейството се намират най-благоприятни условия, както за отглеждането и развитието на детето, така и „за първите зачатъци за образованието на сърцето и характера“ (с. 2). В семейството се започва процесът на облагородяване на сърцето, поставя се фундаментът на всички граждански и семейни добродетели. В него децата се научават на регулирана дейност и ред, което възпитава чувството за дълг. Освен това в семейството се отглежда, т. к., разбирането на миналото чрез потапянето в семейните и народните традиции: „Това, което училището често с мъка и големи усилия се стреми и желае да постигне, изниква с леснота из любовта и грижите на майката“ (с. 2).

В този дух са двете статии от 1926 г. – „Добрата майка“ (бр. 8, с. 3-4) и „Добрият баща“ (бр. 10, с. 6-7), в които ясно се разпределят ролите на двамата родители за възпитанието. Идеите за значението на майката като възпитател № 1 изцяло се покриват с тези на любимия педагог на Просеничков – швейцареца Хенрих Песталоци (1747-1827 г.) – грижата на семейството и на обществото е да възпитават добри майки и те тогава ще днаят как да си възпитават децата: „... За да може една майка да стане добра и истинска майка, тя не трябва да се отклонява от своята света обязаност – раждането, отглеждането и възпитанието на своите деца, а да се готви от млади години за своето призвание като майка, стопанка и гражданка в истинския смисъл на думата... Нека майките се не лъжат, и не си въобразяват, че те най-много обичат децата си, когато ги гаят и ги приучават към разни прищевки и

фантазии. Като постъпват така, те само себе си измамват, а своите деца принасят в жертва на собствения си егоизъм; те правят по този начин от тях егоисти“ („Добрата майка“, с. 4). Майката трябва добре да съзнава голямата отговорност и дълг към своите деца – възпитанието изисква много сили, грижи, търпение, самопожертвуване, разум и обич. Майката, а не бащата (той е извън дома – работи) е първият водач и помощник на детето, за да се ориентира в живота; първият учител, който му дава нужните знания и сръчности през първите 6 години. Ето това е голямата културна задача на добросъвестното майчинство според Просеничков: „Преданост, вяност и самопожертвуване от обич към дете и съпруг е циментът на семейството. Жената е слънцето на дома, което осветява пътя на нейните деца; тя е извор и съкровищница на най-великите нравствени принципи, които трябва да легнат в основата на семейството; тя е спойката, която поддържа тесните връзки и единство между семейните членове. Тя е воплощение на чистота, обич и труд! Нейната най-хубава и същевременно най-тежка задача е: за другите да живее, за да добруват“ („Долу шапките пред майката домакиня“, сп. „Нашето семейство“, бр. 14, 1927 г., с 2.).

Бащата, след майката, отговаря така да се каже за рационалния сектор на възпитанието чрез своя разум, воля и характер за въвеждането на детето в обществото: „Той е той, който... смело очертава фигурата на бъдещия човек, той учи детето да обича и уважава майка си, да почита и уважава достойнството на останалите... Добрият баща импонира не толкова със своето физическо надмощие, но със своя авторитет и със своите мъжки добродетели, от които лъха главно сила /духовна-нравствена/, правдивост, красота, доброта и разум“ (пак там).

Заради така възложената мисия на жената - майка и домакиня относно възпитанието на детето от най-ранна възраст – труд с огромно обществено значение, Нико Просеничков е категоричен, че тя не бива да прекрачва границите на своята женска природа, на своето естествено и свято предназначение, не бива да загърбва семейството заради обществено-политическия живот и да се нарежда сред „напредничавите и моделни жени“: „... И, ако тогава една жена, покрай многото задачи, които семейството ѝ поставя, намира сили и време да прояви някъде някаква обществена дейност, ние не бива по никакъв начин да я осъждаме, напротив – ние трябва да я уважаваме и адмирираме. Обаче, ние не можем да мълчим и одобряваме обществената дейност на ония жени – майки, чиито сили и време са едва достатъчни за задачите, които тяхното семейство им поставя. Според нас, би било едно голямо недоразумение такава жена да зареже семейството си и да се впусне в обществените борби. Жената е много по-силна и велика като майка, когато работи чрез детето за обновата на обществото“ („Долу шапките...“, бр.14, 1927, с 2).

Като учител и възпитател на българските деца Просеничков мисли с тревога как отказът на семейството – съзнателен или не – да изпълнява обществената си роля, се отразява негативно върху духовния живот на нацията, върху разрушаването на нравствените обществени ценности и резонира в отношенията семейство-училище. И предлага път за обнова: „... всестранното издигане и заздравяване на нашето семейство, защото каквото е семейството, такова е и обществото. Нужно е всички да заработим, щото домът, семейството да стане място, където да се култивират ония социално-етични начала, от които са се ръководили нашите големи българи и българки... Ние трябва веднъж за винаги да разберем, че не са достатъчно само пушки и топове, за да обезпечим бъдещето на нашия народ, а се изискват още съзнателни и с истинска култура граждани и гражданки, които знаят и умеят да изпълнят своя дълг към родината; нужно е най-сетне да се разбере, че едно западнало семейство и погрешно възпитание на младежта представя от себе си, може би, много по-голяма опасност, отколкото каквато и да е друга опасност“ (Уводна статия, бр.1, 1927, с. 2).

Дискусионен с днешна дата е въпросът за взаимозависимостта между семейството и училището в позицията им на възпитатели. Проблем, който изисква обективност и последователност. Много от статиите на Просеничков, както и книгата му „Съветник и ръководител на младите учители“ (С., 1940, изд. Хемус) отстояват позицията, че към възпитанието на детето в семейството трябва да се насочат повече обществено внимание и

енергия отколкото към училището: „Домашното възпитание, както справедливо казва великият педагог Песталоци, трябвало би да бъде основа на образец на общественото възпитание, изпълнявано от училището. У нас, обаче, става наопаки, - училището трябва да добавя това, което семейството е пропуснало: го трябва да служи за образец и да му посочи по-нататъшната цел на възпитанието“ (Уводна статия, бр.1, 1927, с. 1-2).

Една от най-важните педагогически идеи на Просеничков е насочена към нравственото възпитание, разбирано като основа на възпитанието на човешката личност. Започва от семейството, продължава в училище и се проявява в дейна любов към човека. Срещу нравствената поквара в обществените среди стои възпитанието. Само чрез него човек може да изпълни своето високо предназначение, своята висша цел. В семейството липсва обстоятелството *общество*. Училището открива за децата нов свят със свои закони. Тук детето става член на общността, като същевременно е член на семейството. В статията си „Недостатъци на днешното семейно възпитание“ (бр. 11, 1927) Просеничков разглежда различните варианти на отношението семейство-училище, които му предоставя учителската практика – от пълен синхрон до драматично разминаване, при което се губи доверието към възпитателя. Интересен е промеждутъчният случай, който и днес, 100 години по-късно, е масов: семейството има най-добри намерения, но поради недостатъчната подготовка на родителите или невежеството, или липсата на енергия и време детето не излиза от семейството с добри навици. „Уверявам Ви, Господин Директоре, че мойт син у дома се носи много добре. Към майка си и сестрите си се държи отлично. Не зная какво става с моя син. Правете каквото искате, аз съм съвсем слаб“ (с. 2). В такъв случай задачата на учителя е много трудна, защото трябва да проявява непрекъснато особена твърдост и последователност в своето възпитателно въздействие чрез лични контакти с родителите и познаване на семейната среда; да активира и мотивира семейното възпитание с оглед единството между дом и училище. Още преди 100 години педагогът Просеничков формулира една от най-големите грешки на родителите при възпитанието на децата им – „прекалената любов към тях и неумението да поставят порива на сърцето си против изискванията на разума и реда в училището“ (с. 3). Силната обич към детето трябва да се насочи към уважение на неговата личност, а за това е важно да се познават и анализират индивидуалните особености на детето, които се проявяват в ранна възраст. До голяма степен интересите му се определят от неговите потребности и желания. Тук вече идва ролята на училището – да развива интересите, като отчита тези, създадени от жизнения опит. Училището носи тежката задача и отговорност да намери сили, за да на учи своите питомци как да мислят и как да действат и да се освободят от рутината: „То трябва да се стреми да бъде истински храм, в който учителите чрез светлината на разума разпръскват всички опасни и вредни навици и предразсъдъци, които будят у децата пориви и влечения към истината, правдата и доброто“ („Съвременно възпитание“, бр. 13, 1926, с 3.). В този смисъл, смята Просеничков, интересите на децата от началните класове са много тясно свързани с личността на учителя. Той трябва да има предвид, че децата често проявяват желание да защитават своята самостоятелност, несдържаност, а също лесно се поддават на влияние, импулсивни са в действията си. Затова ролята на добрия възпитател е да проучи интересите на всяко дете, за да знае как да го направлява, да култивира някои упорити черти, за да не се израждат в непреодолим егоизъм, но трябва и така да се балансира, че да се запазят проявленията на детето към самостоятелност и оригиналност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изложеното дотук налага следните обобщаващи изводи:

1. Нико Просеничков поставя много високо ролята на жената като възпитател. Майката е отговорна за развитието и разцвита на детските заложи и сили, тя е тази, която направлява детето към доброто и красивото. „Да бъдеш майка значи, в грижите да бъдеш щастлива“ – заключава той („Долу шапките...“, с. 2).

2. Родителите да не снемат от себе си отговорността за нравственото поведение и възпитание на своето дете. Защото родителят го възпитава във всеки момент а ни само когато разговаря с него или го поучава. За детето значение има всичко – как се радваме и тъжим, как се отнасяме към близките, приятелите и неприятелите, как разговаряме, как се обличаме дори и пр.

3. Авторитетът на учителя, привързаността и доверието към него до голяма степен определят насоката на детските интереси. И това е голямата отговорност на учителя – да поддържа у любознателните деца жаждата им за знания, да помага да се овладеят навици – далеч от педагогическия педантизъм, който забавя развитието на детето и в умствен, и в нравствено-възпитателен план.

4. Нико Просеничков блестящо защитава идеята за човечността на Песталоци, която е основа на педагогическата му система. Според нея човек трябва да се усъвършенства и хармонично да проявява чувствата и силите, които съставляват същността на човечеството („История на педагогиката“, т. 2, С., 1934, Е. Н. Медински, Народна просвета). Просеничков го допълва: „Ако искаме да бъдем честити, трябва да бъдем добри и да вършим добри дела: да бъдем искрени преданни защитници на истината и божествената правда!“ („Главната наша задача в живота“, 1927, бр. 18, с. 2) така той отговаря на кардиналния въпрос пред човека във всяко време – как да се живее нравствено и в истина.

В много отношения идеите на Просеничков са съвременен ценен наръчник за възпитание в нравственост, в семейна и училищна среда. Много от тях се прилагат и в съвременната педагогика, но онези, свързани с възпитанието в семейството, които са генезисът въобще на човешкото възпитание, днес имат нужда от актуализиране, за да помогнат на обществото ни да прогледне, че „без нравственост талантът е една опасност, а геният може да бъде истински бич; че строгата неподкупна честност, достойнството на поведението, възвишеността на характера са първите качества, които трябва да изискваме от нашите избраници, ако искаме да избавим родината си от щети и бедствия, от унижения и срамове“ („Съвременно възпитание“, бр.13, 1926, с.3).

Действен патриотизъм, отговорност, прозорливост, дълг – това разпознаваме в интелектуалния профил на един истински педагог и праволинеен във възгледите си човек, какъвто е Нико Просеничков.

REFERENCES

Chakarov, N., Atanasov, J., 1963. History of Education. Sofia. (**Оригинално заглавие:** Чакъров, Н., Ж. Атанасов. История на образованието. С., 1962)

Chakarov, N., Nacheva-Petkova, V., 1961. History of Preschool Education in Bulgaria. Sofia. (**Оригинално заглавие:** Чакъров, Н., В. Начева-Петкова. История на предучилищното възпитание в България. С., 1961)

Report of the Education Office with the Ministry of Public Education about the Status of Primary Schools in Bulgaria in 1925. In: School review, Sofia, vol. 2, 3, 10 (**Оригинално заглавие:** Доклад на Учебния кабинет при Министерството на народното просвещение за състоянието на основното образование в България през 1925. В: Училищен преглед, С., 1927, кн.2, 3 и 10)

Report of the Education Office with the Ministry of Public Education about the Status of Primary Schools in Bulgaria in 1927. In: School review, Sofia, vol. 10 (**Оригинално заглавие:** Доклад на Учебния кабинет при Министерството на народното просвещение за състоянието на основното образование в България през 1927. В: Училищен преглед, С., 1929, кн.10)

Prosenichkov, N., 1926. Contemporary Education. In: Our Family, Ruse, vol.13 (**Оригинално заглавие:** Просеничков, Н. Съвременно възпитание. В: Нашето семейство, бр.13, Русе, 1926)

Prosenichkov, N., 1926. Disadvantages of Contemporary Family Education. In: Our Family, Ruse, vol.12 (**Оригинално заглавие:** Просеничков, Н. Недостатъци на днешното семейно възпитание. В: Нашето семейство, бр.12, Русе, 1926)

Prosenichkov, N., 1926. Family and Education. In: Our Family, Ruse, vol.4 (**Оригинално заглавие:** Просеничков, Н. Семейство и възпитание. В: Нашето семейство, бр.4, Русе, 1926)

Prosenichkov, N., 1926. The Good Father. In: Our Family, Ruse, vol.10 (**Оригинално заглавие:** Просеничков, Н. Добрият баща. В: Нашето семейство, бр.10, Русе, 1926)

Prosenichkov, N., 1926. The Good Mother. In: Our Family, Ruse, vol.8 (**Оригинално заглавие:** Просеничков, Н. Добрата майка. В: Нашето семейство, бр.8, Русе, 1926)

Prosenichkov, N., 1926. Editorial. In: Our Family, Ruse, vol.1 (**Оригинално заглавие:** Просеничков, Н. Уводна статия. В: Нашето семейство, бр.1, Русе, 1926)

Prosenichkov, N., 1927. Our Main Task in Life. In: Our Family, Ruse, vol.18 (**Оригинално заглавие:** Просеничков, Н. Главната наша задача в живота. В: Нашето семейство, бр.18, Русе, 1927)

Prosenichkov, N., 1927. Respect for the Mother Housewife. In: Our Family, Ruse, vol.14 (**Оригинално заглавие:** Просеничков, Н. Долу шапките пред майката домакиня. В: Нашето семейство, бр.14, Русе, 1927)

Dushkov, Zh. (2016): Dushkov, Zh. The Eight Tips of Niko Prosenichkov, In: Utro, no. 7788 of 05.08.2016, Ruse (**Оригинално заглавие:** Душков, Ж. Осемте съвета на Нико Просеничков. В: Утро, бр. 7788 от 05.08.2016, Русе)